

“...ภาพย์เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่บังคับ
จำนวนคำและสัมผัส เสียงสูงต่ำท้ายวรรค
ไม่มีผลต่อความไพเราะ ไม่บังคับเอกโท และ
ไม่บังคับครุหลุ ยังไม่ทราบที่มาแน่ชัดว่าภาพย์
เป็นคำประพันธ์ดั้งเดิมของไทยหรือมาจาก
ชาติอื่น...”

คำของกวีในลีลาภาพย์ จำเริญ แสงดวงแข *

รูปแบบร้อยกรองไทย ถ้าไม่นับเพลงต่าง ๆ แล้ว ก็จะแบ่งออกเป็นคำประพันธ์ประเภทใหญ่ ๆ ได้ 5 ประเภท
คือ ภาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และร่าย

คำประพันธ์ที่ได้ยอมรับกันว่าเป็นของไทยแท้ คือ กลอน โคลง และร่าย

ที่ยอมรับกันว่าไทยรับแบบแผนจากอินเดีย แล้วนำมาปรับปรุงเพิ่มเติมก็คือ ฉันท์

ส่วน ภาพย์ นั้น เป็นที่เข้าใจกันว่า แบบแผนเดิมน่าจะมาจากอินเดียแล้วไทยได้เพิ่มสัมผัสเข้ามาในภายหลัง
ถ้าดูจากชื่อแล้ว “ภาพย์” เป็นคำที่มาจากภาษามคธ

แต่ถ้าดูจากลีลาสัมผัสและจังหวะคำแล้ว “ภาพย์” เป็นคำประพันธ์ที่มี ลักษณะความไพเราะคุ้นกับความรู้สึก
ของคนไทยอยู่มาก

ความหมายของ “ภาพย์” เป็นอย่างไร

“ภาพย์” ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายว่า “คำร้อยกรอง
จำพวกหนึ่ง มีหลายอย่าง เช่น ภาพย์ฉับง ภาพย์สุรางคนางค์ ภาพย์ยานี”

คำว่า “ภาพย์” นั้นมาจากคำว่า กาวุย ในภาษาสันสกฤต ของเดิมน่าจะหมายรวมทั้งฉันท์ด้วย เพราะคำว่า
กาวุย นี้ ในภาษาบาลีหรือสันสกฤตใช้เรียกคำประพันธ์ได้ทุกอย่าง ภาษาไทยคงได้รับคำว่า “ภาพย์” ตามความหมาย
นี้มาในเบื้องต้น เนื่องจากเคยใช้คำชื่อนี้ว่า “ภาพย์กลอน” เรียกร้อยกรองทุกชนิด

คำว่า ภาพย์ ตามหลักนิรุกติศาสตร์ว่า มาจากคำภาษาบาลีว่า กวี-กวี นั้นเอง กวี-กวี แปลว่า นักปราชญ์
ทางหนังสือ เพลง อิ หรือ อีเป็น ย จึงกลายเป็น กาวุย แต่คำนี้มีหลายพยางค์เกินไป จึงเปลี่ยน ว เป็น พ และการันต์
ย เสีย จึงกลายเป็น ภาพย์ ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ภาพย์ จึงแปลว่า คำของกวี

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า คำว่า ภาพย์ ในความหมายเดิมหมายถึงร้อยกรองทุกชนิด ไม่ว่าจะภาพย์ กลอน
โคลง ฉันท์ หรือ ร่าย แต่ปัจจุบันเราใช้ในความหมายแคบคือ หมายถึงคำประพันธ์ชนิดหนึ่งเท่านั้น

ความเป็นมาของ “ภาพย์” เป็นอย่างไร

*อาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ภาพยเป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่บังคับจำนวนคำและสัมผัส เสียงสูงต่ำทำยวรรคไม่มีผลต่อความไพเราะ ไม่บังคับเอกโท และไม่บังคับครุหุ ยังไม่ทราบที่มาแน่ชัดว่าภาพยเป็นคำประพันธ์ดั้งเดิมของไทยหรือมาจากชาติอื่น ตำราภาพยเก่าแก่ที่มีอยู่ในปัจจุบันคือ *ภาพยสารวิลาสินี* และ *ภาพยคันณะ* แต่งเป็นภาษาบาลี ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในประเทศไทย เนื่องจากมีการกำหนดสัมผัสไว้ด้วย สำหรับสมัยที่แต่ง เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในลานนาไทย ยุคที่พระศรีมังคลาจารย์แต่งมังคลัตถินี ราว พ.ศ.2067 รัชกาลพระเจ้าติโลกราชซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื้อความในคัมภีร์ภาพยสารวิลาสินีและภาพยคันณะ ประกอบด้วยคำประพันธ์ 3 ชนิด คือ โคลง ร่าย และภาพย แต่ก็เรียกรวมว่า ภาพย ทั้งสิ้นในความหมายดั้งเดิมว่า “ร้อยกรอง” ภาพยที่ปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในวรรณคดีไทย คงเป็นภาพยในมหาชาติคำหลวง ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ หนังสือจินตตามณีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวถึงภาพยไว้มาก แสดงว่าภาพยเป็นชนิดของร้อยกรองที่รู้จักกันดีในสมัยนั้น ผู้รู้อีกท่านหนึ่งคือฉันทน์ ขาวโละ สันนิษฐานว่า ตำราภาพยสารวิลาสินี และภาพยคันณะซึ่งได้แปลและเปลี่ยนจากภาพยมคธเป็นภาพยไทยเรบาบริบูรณ์น่าจะเกิดขึ้นในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ เพราะปรากฏว่าพระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงกวดขันให้ลูกผู้ดีเล่าเรียนยิ่งขึ้นกว่าครั้งสมเด็จพระนารายณ์ และทรงกวดขันการศึกษาพระศาสนาด้วยอีกอย่างหนึ่ง

ในขุมนุมนุตำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณกล่าวถึงความไพเราะของคัมภีร์ภาพยดังกล่าวนี้

ข้าสี่สารพุทธิสำเนา	ใดดีสรรเอา
ที่ภาพยจารย์	
เลือกเอาแต่กลอนแก่นสาร	มากกล่าวตำนาน
โดยมคธภาษา	
พิจิตรนามคันณะ	คัมภีร์ภาพมา
คือสารวิลาสินี	
กอบด้วยลักษณะมี	ภาพยจรี
ตะสรหะสรหลายเอาใจ	
เพื่อให้ผู้เคล้อมทราบใน	ลักษณะพิไล
มธุรภาพยเกลากลอน	

ถ้าพิจารณาจากความที่ยกมาในคัมภีร์ดั้งเดิมน่าจะมีคำประพันธ์มากชนิด แต่ผู้แต่งเลือกเอามาเฉพาะที่ตนเห็นว่าไพเราะและบัญญัติไว้เป็นแบบอย่าง ประกอบด้วยภาพยสารวิลาสินี 15 ชนิด ภาพยคันณะ 5 ชนิด รวม 20 ชนิด ข้อความว่า “เลือกเอาแต่กลอนแก่นสาร มากกล่าวตำนาน โดยมคธภาษา” ยังสื่อความหมายว่า ได้เลือกเฟ้นบทร้อยกรองมาแล้ว จึงนำมาเขียนตำราด้วยภาษามคธอีกทีหนึ่ง ไม่ได้บอกว่ตำราเดิมเป็นภาษามคธ

กวีได้เลือกสรรคำที่ใช้อย่างไพเราะ เช่น “กอบด้วยลักษณะมี ภาพยจรี ตะสรหะสรหลายเอาใจ” (*ภาพยจรี* คือ จาริต, แบบแผนในการแต่งภาพย) หมายความว่า ร้อยกรองที่เลือกเฟ้นมาได้เลือกแต่ฉันทลักษณ์ของภาพยอันสละสลวยเป็นที่ถูกใจ “เพื่อให้ผู้เคล้อมทราบใน ลักษณะพิไล มธุรภาพยเกลากลอน” หมายความว่า เพื่อให้ผู้เคลือบเคลิ้มได้ทราบในลักษณะอันงดงามของภาพยอันอ่อนหวาน (*มธุรภาพย* เป็นสำนวนเปรียบว่า ภาพยมีลีลาที่หวานเหมือนน้ำผึ้ง *มธุร* แปลว่า น้ำผึ้งหรือน้ำหวาน)

ภาพยเป็นคำประพันธ์ที่แต่งง่าย มีบังคับเพียงจำนวนคำและสัมผัส แต่งง่ายกว่าฉันทเพราะไม่มีบังคับครุหุ แต่งง่ายกว่าโคลงเพราะไม่มีบังคับเอกโท และแต่งง่ายกว่ากลอนเพราะเสียงสูงต่ำทำยวรรคไม่มีผลต่อลีลาของภาพย

แต่ในประวัติวรรณคดีไทยซึ่งโดยปกติรวบรวมวรรณกรรมของกวีราชสำนัก มีวรรณกรรมคำกาพย์ล้วน ๆ เพียงเรื่องเดียว คือกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่

แม้ในประวัติวรรณคดีไทยจะมีวรรณกรรมคำกาพย์เพียงเรื่องเดียว แต่กาพย์ก็ปรากฏร่วมกับฉันทลักษณ์ชนิดอื่นอยู่ในวรรณกรรมหลายประเภท เช่น วรรณกรรมคำหลวง วรรณกรรมคำฉันท์ กาพย์เห่เรือ และกาพย์ห่อโคลงในสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งกวีนิยมสร้างวรรณคดีเกี่ยวกับสถาบันศาสนาและสถาบันกษัตริย์ ฉันทลักษณ์ของกาพย์ได้ปรากฏใน *มหาชาติคำหลวง* เป็นเรื่องแรก กาพย์ในวรรณคดีเรื่องนี้มีลีลาไพเราะ รูปแบบและเนื้อหามีความสอดคล้องกลมกลืน ดังตัวอย่าง

ยานี กาพย์ 11

ปรีโกเคหิ รุกเขหิ	ปานันอาศัยสัตว์	ฤดีตัดด้วยอาหาร
วนนัต รติวทุณัน	ใจจงกำหนดนาน	หวานป่าช้อยจำเริญใจ
เวทुरियณฺณสนนินภ	มีน้ำผ่องแผ้ว	ดูจดวงแก้วพิรุไร
มจฺจคฺมุพนิเสวิต	เต่าปลาเปลี่ยนชมโคล	ฟังไบไม้ฝั่งแผงหัว

กาพย์ยานีตอนนี้อยู่ในกัณฑ์มหาพน ตอนอัจจุตฤาษีชี้ทางให้ชูชก พระฤาษีได้กล่าวถึงความงดงามของเขาคันธมาถ์ อันเป็นที่ซึ่งอาศรมของพระเวสสันดรตั้งอยู่ การกล่าวถึงสภาพป่าอันอุดมสมบูรณ์ งามอ่อนหวานชวนติดใจว่า “ใจจงกำหนดนาน หวานป่าช้อยจำเริญใจ” เป็นการใช้คำที่สั้นและนิ่มนวลมาก การใช้คำเข้ารูปแบบร้อยกรองได้อย่างเหมาะสม ทั้งที่ภาษาบาลีได้บังคับับเนื้อความไว้ นับเป็นความสามารถระดับสูงของกวี

ตัวอย่าง กาพย์อีกตอนหนึ่งจากมหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี

สุรางคนางค์ กาพย์ 28

ห้สาว	ดูหงษ์โปตก	กระเหว่าเหล่านก	พลัดแม่สูญหาย
อุปริปลุลเล	ตกต่ำติดตม	อดนมปางตาย	ดูแก้วแม่หาย
เต มิคาวีย โอภิกณฺณา	หนึ่งบุตรเนื้อทราย	ชิโรทกบวาย	ทรมารักษเสนา
สมนฺดา อภิธาวิโน	ยกหูชুক	คอยท่ามารดา	เห็นแม่กลับมา
อานนฺทีโน จ ปมุทิตา	วิ่งซ้ายวิ่งขวา	ชมรอบมารดา	แล้วเข้ากินนม
วตฺตมานาว กมุปรเ	ลองเชิงเรียงไป	ให้แม่ชื่นชม	ให้ลืมอารมณ์
			ดูสองพะงา

การอุปมาลูกนกกับพระกัณหชาลี เป็นความเปรียบในด้านความรู้สึก เพราะลูกนกเป็นสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอเมื่อไม่มีแม่ปกป้องเลี้ยงดู จะรอดชีวิตได้ยาก

การอุปมาลักษณะของลูกเนื้อทรายกับสองกุมารเป็นข้อความที่เหมาะสมและให้ภาพพจน์ “หนึ่งบุตรเนื้อทราย ชิโรทกบวาย ทรมารักษเสนา ยกหูชুক คอยท่ามารดา เห็นแม่กลับมา วิ่งเข้าเซยชม วิ่งซ้ายวิ่งขวา ชมรอบมารดา แล้วเข้ากินนม” อุปมาดังลูกเนื้อทรายที่ยังไม่อดนม อยู่ในวัยกำลังน่ารัก ใฝ่ยกหูชुकคอยฟังเสียงแม่ เมื่อแม่กลับมา ก็จะเข้ามาวิ่งวนรอบ ๆ แล้วเข้าไปกินนม เป็นที่น่ารักน่าเอ็นดู

คำที่น่าสนใจคำหนึ่ง คือ “ทรมารักษ” หรือ “ทรมารัก” ซึ่งแปลว่า อยู่ในวัยกำลังน่ารัก “ทรมาร” ในความหมายว่า “เหมาะสม” เป็นคำไทยเก่าที่คนใต้อายุยังใ้ช้อยู่ในภาษาไทยถิ่นในลักษณะคำเดี่ยว เช่น “ขนุนนี้ทรมารแล้ว”

บางครั้งใช้คู่กับคำอื่น เช่น “น้ำเต้าพอรามแกง” ภาษาไทยกลางจะใช้ประสมกับคำอื่น เช่น ทรามเซย, ทรามวัย แต่โดยปกติใช้ในบทกวี

บทพรรณนาความรู้สึกของแม่ที่ลืมนามธรรมต่าง ๆ เหลือแต่ความชื่นใจ เมื่อเห็นลูกวิ่งมารับอย่างดีใจ กวีเขียนได้อย่างซาบซึ้งใจ โดยใช้ข้อความสั้น ๆ เพียงว่า “ลองเชิงเรียงไป ให้แม่ชื่นชม ให้ลืมนามธรรม ดุจสองพะงา”

มาถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง งานเขียนที่เน้นอารมณ์เริ่มมีบทบาทมากขึ้น ภาพยี่ห้อโคลงพระศรีมหาโพธิ์ที่กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของนครลพบุรี แม้เป็นวรรณคดีที่อิงสถาบันกษัตริย์ แต่ก็ได้สอดแทรกสำนวนปฏิพากษ์ของหญิงชายสามัญชนไว้ในลีลาภาพยี่ห้อโคลง

ภาพยี่ห้อ 11

คำชายหมายชื่อน้ำ	ลบเลือนกล้าคำกลับกลาย
ร่องรอยถอยถมหาย	ล้นชายล่อล่อเสมอกัน

โคลงสี่สุภาพ

คำชายหมายชื่อน้ำ	เลือนลบ
เส้นบ่หายมลายกลบ	เคลื่อนล้น
รอยร่องท่องแถวหลบ	หลายเลิศ
แยบคายลายลมล้น	ล่อเลียวโลมหญิง

ภาพยี่ห้อ 11

ตัวพื่นักกล่าวสาร	คือเหล็กจารลานแผ่นผา
เส้นสายลายเลขา	เป็นปรากฏจรตฤหาย

โคลงสี่สุภาพ

คำพื่นักกล่าว	เฉลยสาร
คือเหล็กจารลานการ	อ่านแจ้ง
แลเห็นเส้นสายจาร	ลายเลิศ
รจนาปรากฏแก้ง	แต่งไว้ฤหาย

สำนวนหญิงกล่าวไว้เชิงในลักษณะไม่วางใจว่าคำชายเหมือนการจารึกบนน้ำ ซึ่งจะไม่เหลือร่องรอยไว้เลย ส่วนนชายกล่าวแก้ว่า คำกล่าวของตนเหมือนการใช้เหล็กจารึกบนแผ่นผา ซึ่งจะไม่มวันหายไป

ข้อความปฏิพากษ์เช่นนี้ สำนวนย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แต่แนวคิดหลักยังคงเดิมอยู่ตลอดเวลา มาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้ปรากฏวรรณคดีที่แสดงภาพจริงของธรรมชาติ เพิ่มเติมจากวรรณคดีที่มีเนื้อหาเชิงอุดมคติเกี่ยวกับวัดและวังของอยุธยาตอนต้น และเพิ่มเติมจากการเน้นอารมณ์ของอยุธยาตอนกลาง ภาพยี่ห้อโคลงประพาสธารทองแดง พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ได้สะท้อนภาพจริงเหล่านี้อย่างงดงาม และเข้าใจง่าย โดยไม่จำเป็นต้องอธิบายเพิ่มเติม

ภาพยี่ห้อ 11

กวางทรายรายกินหญ้า	สุกรป่าพาพวงจร
สุนัขไนไล่เห่าหอน	ตามเป็นหมู่พुरुเปรียกเสียง

โคลงสี่สุภาพ

กวางทรายรายเสพหญ้า	ดงดอน
หมูป่าพาเพื่อนจร	ลูกล่อม
สุนัขจิ้งจอกหอน	หลายเหล่า
เป็นหมู่พรูเพรียกห้อม	เห่าอ้ออึ้งเสียง

นอกจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ได้แสดงความจริงที่เป็นรูปธรรมไว้ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงแล้ว พระองค์ยังได้แสดงความจริงที่เป็นนามธรรมในลักษณะคำนิยมไว้ใน *กาพย์ห่อโคลงนิราศพระบาท* เมื่อกล่าวถึง คุณลักษณะของสตรีคู่บุญของผู้สูงศักดิ์ทั้งหลาย

กาพย์ยานี 11

โหมงเช้าแล้วเจ้าพี่	เจ้าถ้วนถี่ดีการเรือน
หญิงใดไม่มีเหมือน	ใช้สอยดีพี่เคยชม
โคลงสี่สุภาพ	
โหมงหนึ่งคะนึ่งเร้าเร่ง	สติเพื่อน
เจ้าถ้วนถี่ดีการเรือน	สั่งชี้
หญิงใดไม่มีเหมือน	นางเนตร
รู้บทรบการผี	ช่วยต้องใจชม

เคยมีผู้ตีความกาพย์ยานีบทนี้ว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์โปรดสตรีที่มีความสามารถในการรับใช้ เป็นแม่บ้านที่ดี โดยจับจากข้อความว่า “เจ้าถ้วนถี่ดีการเรือน หญิงใดไม่มีเหมือน ใช้สอยดีพี่เคยชม” แต่คำนิยมที่แท้จริงได้ปรากฏในโคลง ซึ่งบรรยายว่า เวลาเช้าเป็นเวลาเร่งรีบของงานบ้าน “โหมงหนึ่งคะนึ่งเร้าเร่ง สติเพื่อน” แม่บ้านสามารถสั่งงานคนได้ดีถ้วนถี่ “เจ้าถ้วนถี่ดีการเรือน สั่งชี้” นางที่หาหญิงใดมาเทียบไม่ได้นั้น เป็นนางที่ดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างต่างตาของสามี ดังคำที่เรียกก่านางเนตร “หญิงใดไม่มีเหมือน นางเนตร” ทั้งยังต้องมีความนบนอบด้วย ดังคำประพันธ์ที่ว่า “รู้บทรบการผี (พี่) ช่วยต้องใจชม” คำนิยมนี้ยังดำรงอยู่ในสังคมไทยต่อมาเป็นเวลานาน

นอกจากนั้น กวีเอกท่านนี้ยังทรงนิพนธ์วรรณคดีที่ใช้ในพิธีพยุหยาตรา *กาพย์เห่เรือ พระราชनिพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์* จัดว่าเป็นวรรณคดีอมตะชิ้นหนึ่งในวงวรรณกรรมไทย ที่เปล่งความงามของกาพย์ได้ถึงจุดสูงสุด หลายบทมีความสอดคล้องลงตัวทั้งด้าน คำ ความ และฉันทลักษณ์

พระเสด็จโดยแดนชล	ทรงเรือต้นงามเจ็ดฉาย
กิ่งแก้วแพรวพรรณราย	พายอ่อนหยับจับงามงอน
นาวาแน่นเป็นชนิด	ล้วนรูปสัตว์แสนยาก
เรือริ้วทิวธงสลอน	สาครลั่นครื้นครื้นฟอง

กาพย์ตอนที่พรรณาน่าว่า “เรือริ้วทิวธงสลอน สาครลั่นครื้นครื้นฟอง” เป็นกาพย์สองวรรคที่สมบูรณ์ลงตัว ไม่สามารถหาคำอื่นมาบรรจแทนได้

นอกจากใช้ในพิธีกรรมแล้ว ภาพยยังเป็นร้อยกรองที่ใช้ในวรรณคดีการละครด้วย โขนจะใช้ภาพยยานีและภาพยฉับเป็นบทพากย์ อันเป็นหลักในการดำเนินเรื่องของการแสดงชนิดนี้

ภาพยยานีที่ปรากฏในบทพากย์โขนตอนนางลอย เป็นบทพากย์ที่สืบทอดกันมาโดยไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ส่วนที่พรรณนาถึงความรักความอาลัยที่พระรามมีต่อนางสีดานั้นมีความไพเราะประทับใจ

พระน้องเอยเสียดายนัก	วรพักตร์ดั่งดวงเดือน
หาไหนจะได้เหมือน	ไม่มีแล้วในโลกีย์
มาตรแม่นจะหาดวง	วิเชียรช่วงเท่าศรี
จะหาดวงพระสุริย์ศรี	ก็จะได้ดุดังใจ

บทพากย์โขนตอน *ศึกมังกรกรรฐ* ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นบทที่ให้ภาพพจน์เด่นชัด มีการเล่นคำอย่างมีชั้นเชิง

เสด็จทรงรถทรงอินทรา	ทรงงามโสกา
ทรงนั่งบนบัลลังก์ทรง	
งามกระหนกนกดาบเคียวระหง	งามดุมงามวง
งามรูปมั่งกรอนงาม	

นอกจากใช้ในศาสนา พิธีกรรม และบันเทิงแล้ว ภาพยยังเป็นร้อยกรองที่ใช้ในแบบเรียนด้วย รูปแบบที่ง่ายแต่งงามของภาพย เหมาะแก่การจดจำของเด็ก ๆ กวีที่มีความสามารถเช่น สุนทรภู่ สามารถแต่งภาพยได้ดีเด่น แม้จะใช้เกณฑ์ของตัวสะกดตั้งแต่แม่ ก กา ถึง แม่ เกย มาบังคับการใช้คำในแต่ละตอน วรรณกรรมเรื่อง *ภาพยพระไชยสุริยา* ที่สุนทรภู่แต่งให้เด็กหัดอ่าน จึงเป็นวรรณกรรมคำภาพยที่มีคุณค่าทั้งด้านวรรณศิลป์และตำราเรียน

สุนทรภู่ได้เขียนภาพยยานีที่แสดงถึงลักษณะบ้านเมืองที่ไร้ระเบียบ ขาดคุณธรรม โดยสะท้อนผ่านเมืองในนิทาน ให้ภาพได้ชัดเจน ทั้งที่เป็นการเขียนในแม่ ก กา ซึ่งไม่ใช่คำที่มีตัวสะกดเลย

ผู้มีฝีมือ	ทำตุ๊กต้อมือซื้อขอ
ไล่คว่ำผ้าที่คอ	อะไรล่อก็เอาไป
ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	มิได้ว่าหมูฆ่าไท
ถือน้ำร่ำเข้าไป	แต่น้ำใจไม่นำพา

ผู้มีฝีมือ มีอำนาจ จะใช้ฝีมือของตนในการข่มเหงผู้อ่อนแอกว่า เพื่อแย่งชิงสิ่งที่ตนต้องการ ส่วนข้าราชการ แม้จะได้เข้าพิธี “ถือน้ำ” อันเป็นพิธีตักน้ำพิพัฒน์สัตยาเพื่อปฏิญาณตนว่าจะเป็นข้าราชการที่ดี แต่น้ำใจกลับไม่ยึดถือน้ำสาบาน

เมื่อขึ้นแม่กน สามารถใช้ตัวสะกดได้ ทั้งแม่ ก กา และ แม่ กน สุนทรภู่เขียนถึงความรัก ความผูกพันระหว่างพระไชยสุริยากับนางสมาลีในยามตกยาก ได้อย่างอ่อนโยน

	ชั้นใหม่ในคน	ก กว่าปณ	ระคนกันไป
เอ็นดูภูธร	มานอนในไพร	มณฑลตันไทร	แทนไพชยนต์สถาน
	ส่วนสุมาลี	วันทาสามี	เทวียู่งาน
เผ้าอยู่ดูแล	เหมือนแต่ก่อนกาล	ให้พระภูบาล	สำราญวิญญา

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา หนังสือพิมพ์ได้มีความสำคัญเพิ่มขึ้นในลักษณะของสื่อสารมวลชน บทกวีสั้น ๆ เริ่มมีบทบาทมากขึ้นควบคู่กับบทบาทของหนังสือพิมพ์ เมื่อหนังสือพิมพ์ได้เป็นเวทีสำหรับการแสดงความคิดเห็นของบุคคลหลายฝ่ายทั้งในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง ภาพยนั้นเป็นร้อยกรองรูปแบบหนึ่งที่เหมาะสมสำหรับแสดงอารมณ์และความคิด ภาพยหลายชิ้นได้กลายเป็นบทกวีอมตะที่สะท้อนภาพความต้อยโอกาสทางสังคม เพื่อสื่อแนวคิดด้านการเมือง เช่นภาพยชื่อ *อีศาน* ของ “นายผี”

ในฟ้าบมีน้ำ	ในดินขามีแต่ทราย
น้ำตาที่ตกกราย	ก็รีบซาบปรอซึม
แดดเปรี้ยงปานหัวแตก	แผ่นดินแยกอยู่ที่บทม
แผ่นอกที่ตรงคริม	ขยับแยกอยู่ตาปี

กวีไทยอีกท่านหนึ่งที่ใช้ภาพยแสดงแนวคิดทางการเมือง และเรียกตนเองว่า “กวีการเมือง” คือ จิตร ภูมิศักดิ์ บทกวีชื่อ *คำเตือน.....จากเพื่อนเก่า* เป็นบทกวีที่คนรุ่นหลังจำนวนมากยังจดจำได้

เปิบข้าวทุกคราวคำ	จงสู้งาเป็นอาจิม
เหงื่อที่สูกิน	จึงก่อเกิดมาเป็นคน
ข้าวนี้จะมีรส	ให้ชนชิมทุกชั้นชน
เบื้องหลังสีทุกทน	และขมขึ้นจนเขียวคาว
จากแรงมาเป็นรวง	ระยะทางอันเหยียดยาว
จากรวงเป็นเม็ดพราว	ล้วนทุกขยากล้าปากเข็ญ
เหงื่อหยดลึกก็หยาด	ทุกหยดหยาดล้วนยากเย็น
ปูดโปนก็เส้นเอ็น	จึงแปรรวงมาเป็นกิน
น้ำเหงื่อที่เรือแดง	และน้ำแรงอันหลังริน
สายเลือดทุกทั้งสิ้น	ที่สูชดกำซาบพิน

กวีที่เขียนภาพยได้ดีเด่นอีกท่านหนึ่งคือ วิสา คัญทัพ ภาพยที่ชื่อว่า *แต่น้อง.....ผู้หัวโหย* เป็นภาพยที่ประทับใจผู้อ่านส่วนมาก สอดคล้องกับเหตุการณ์ในสังคมยุคหนึ่ง ที่เรื่องราวของเด็กกินดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้กลายเป็นข่าว

ที่ไรก็ไรสิ้น	ที่มีกินก็กินมี
ที่ใดจึงพอดี	เป็นคำถามประจำมี
มีทุกชีในเรือนกาย	มีความตายในดวงตา

น่านมแห่งมารดา	สืบสายเลือดยังเพื่อตหาย
ทุกคำคือชีวิต	ทุกชีวิตอันเรียงราย
คือคนที่เกิดกาย	มาร่วมถิ่นแผ่นดินเดียว
รั้วนี้ไซ้แพรพรรณ	คือรั้วอันซีโครงเรียว
ขานี้ไซ้ซาเปรี๊ยว	ที่เดินอวดประกวดกัน
ดินเอ๋ยไอ้ดินนี้	ที่ยังมีพอบแบ่งปัน
เพียงเพื่อได้อ้อมวัน	มิรู้อันตรายมี
ชุบชีวิตและเหลืองเขียว	ดูแห่งเทียวไม่มีดี
อย่างนี้มานานปี	ที่ยากไร้แต่โรมา
แต่น้องผู้หัวโหย	เชิญท่านโปรยความเมตตา
นิตหนึ่งนะกรุณา	เพื่อชีวาตาดำดำ

เมื่อศึกษาลักษณะการใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์จากประวัติวรรณคดีพบว่ากาพย์ปรากฏในวรรณคดีดังนี้

1. อยู่ในวรรณกรรมคำหลวง ซึ่งมักแต่งโดยใช้คำประพันธ์หลากหลายชนิด
2. อยู่ในวรรณกรรมประเภทคำฉันท์โดยปกติแล้ววรรณกรรมคำฉันท์จะมีกาพย์แต่งปะปนอยู่ด้วย
3. แต่งเป็นบทพากย์โขน โดยใช้กาพย์ยานีและกาพย์ฉับง
4. แต่งเป็นกาพย์เห่ โดยใช้โคลงสี่สุภาพนำ 1 บท แล้วใช้กาพย์ยานีจำนวนหลายบทบรรยายความ
5. แต่งเป็นกาพย์ห่อโคลง โดยใช้โคลงสี่สุภาพแต่งสลับกับกาพย์ยานีบทต่อบท
6. แต่งเป็นวรรณกรรมคำกาพย์ ทั้งที่เป็นเรื่องยาว เช่น กาพย์พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ และ กาพย์

เรื่องสั้น ๆ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ นิตยสารและวารสาร

ฉันทลักษณ์ของกาพย์ได้เป็นสื่อนำสาระและจินตนาการจากกวี มาสู่ใจของคนไทยเป็นเวลานาน กาพย์ได้เป็นรูปแบบของบทกวีที่เขียนเพื่อเป็นเครื่องมือและปกป้องผลประโยชน์ให้บุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ตั้งแต่สถาบันมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา จนถึงชนชั้นล่างสุดของสังคม จากสมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน คำของกวีในลีลากาพย์ยังทรงคุณค่า เป็นอารมณ์ประทับใจผู้ซาบซึ้งในวรรณศิลป์อยู่ตลอดมา